

Husserlov vpliv na Ingardna

MARIJAŠVAJNCER

*Lahko rečemo, da je Roman Ingarden največji sodobni slovanski filozof.
(Dr. Frane Jerman)*

POVZETEK

Članek obravnava eksplicitno izražen Husserlov vpliv na Romana Ingardna. Poljski filozof je ta vpliv neposredno priznaval. Opaziti je bilo posebno razsežnost aplikativnosti problematike in uporabnosti Husserlove terminologije. Ingarden je bil do utemeljitelja fenomenologije tudi kritičen in si je prizadeval oblikovati izvirno filozofijo.

ABSTRACT

HUSSERL'S INFLUENCE ON INGARDEN

The article deals with the explicit influence of Husserl on Roman Ingarden. This Polish philosopher also directly admitted this influence. A special dimension of the applicability of the problematics and use of Husserl's terminology was also noticed. Ingarden was also critical towards the funder of phenomenology and attempted to shape his own original philosophy.

Izbirati je mogoče med različnimi miselnimi izhodišči in se odločiti za najprimernejšo metodo. Prva možnost bi lahko bila v tem, da bi izvedli monografsko kritično refleksijo filozofskega opusa Edmunda Husserla (1859 - 1938) in Romana Ingardna (1893 - 1970), torej vsakega posebej, potem pa bi se lotili komparacije in tako razbrali neposredni vpliv prvega filozofa na drugega. Druga možnost se kaže v tem, da podamo Husserlovo problematiko in se nato vprašujemo o zrcaljenju te miselne naravnosti v Ingardnovem delu, tretja, po vsej verjetnosti najustreznejša odločitev pa bi bila, da bi kratkoma preučili eksplicitno izražen Husserlov vpliv, to se pravi, ugotovili, kako govori Roman Ingarden naravnost o svojem učitelju.

Razviti in potrditi bomo skušali naslednje hipoteze: Ingarden naravnost priznava, da je bil Husserl njegov učitelj, in spremlja njegove razvojne faze; Husserlova filozofija zadobi pri Ingardnu posebno razsežnost aplikativnosti; Ingarden se zaustavlja zlasti pri Husserlovih terminoloških posebnostih ter bralce opozarja na podobnost ali različnost pri uporabi posameznih izrazov; Ingarden je bil do nemškega fenomenologa tudi kritičen in si je prizadeval oblikovati lastno izvirno filozofijo. Poudariti je treba, da se Husserl ni ukvarjal

z umetnostjo, medtem ko je bila za poljskega filozofa prav estetika tista, ki ji je namenil poglavitno pozornost. V primerjavi s skrajno abstraktno usmerjenim učiteljem je bil Ingarden velikokrat zelo konkreten in celo nazoren. Čeprav se je nenehno skliceval na Husserlovo kritiko psihologizma, si je tu in tam vendarle pomagal prav s psihologijo.

Edmunda Husserla je Ingarden najprej poslušal v Göttingenu, nato pa mu je sledil na univerzo v Freiburgu in leta 1918 ubranil disertacijo Intuicija in intelekt pri Henriju Bergsonu. Slovenski filozof Frane Jerman, prevajalec in poznavalec Ingardnove filozofije, ugotavlja naslednje: "Ingardnova ontološka prizadevanja so odločno sledila Husserlovim in lahko bi rekli, da je razvil ter logično zaokrožil to, kar je v določenem smislu *racionalno jedro* Husserlove ontologije. Vendar si ne smemo predstavljati, da je Ingarden Husserlov epigon. Od tega je bil vse življenje kar se le dá oddaljen. Niti v vseh prizadevanjih mu ni sledil. Kot fenomenolog in izjemen poznavalec Husserlovega obširnega dela je dovolj zgodaj zaslutil past, v katero je zašel mojster s svojim transcendentalnim idealizmom."¹ Jerman pravi, da je lažni krog v tem, da Husserl tisto, kar naj bi šele dokazal, vnaprej vnese v sam dokaz, ko s fenomenološko redukcijo predpostavlja čisto zavest in skuša prodreti do samorazvidnega spoznanja.

Glede izbire posameznih izrazov se Ingarden največkrat navezuje na naslednja Husserlova dela: Logične raziskave (Logische Untersuchungen, 1900 - 1901), Transcendentalna in formalna logika (Transzendente und formale Logik, 1910), Ideje o čisti fenomenologiji in fenomenološki filozofiji (Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, 1913) in Kartezijanske meditacije (Méditations Cartésiennes, 1931).

Ingarden je skušal epistemološko načrtovati znanost o umetnosti. Epistemologija v tem pomenu obsega spoznanje - filozof besedo razume v zelo širokem pomenu - in predmet spoznanja. Pravi, da so se epistemološka preučevanja začela prav s Husserlovimi Logičnimi raziskavami; pokazala so, da obstaja posebna korelativnost med načini spoznavanja in predmetom, ki ga je treba spoznati, morda celo prilagajanje tega spoznanja predmetu samemu. To se po Ingardnovem mnenju pokaže zlasti v določitvi, katera stališča ali spoznavne operacije sodijo v sistem celotnega procesa spoznavanja, kako so pogoj druga drugi in kako druga drugo modificirajo. Osnovnim tipom spoznavnih predmetov namreč ustreza prav toliko osnovnih vrst in načinov spoznavanja.²

Potrditve hipoteze, da se v Ingardnovih teoretičnih prizadevanjih uveljavlja svojevrstna aplikativnost, je mogoče najti že v določitvi poglavitne teme dela Literarna umetnina (Das literarische Kunstwerk, 1931). Ta tema je namreč zasnovana kot struktura in način obstoja literarnega dela in zlasti literarne umetnine. V ospredje skuša postaviti nove, lastne poglede, ne pa psihologističnih.³ Psihologizem je za Ingardna tista teorija, po kateri imamo za psihična dejstva (nemara za zavestne doživljaje) predmete, ki po svoji naravi niso nič psihičnega; psihologizem najlaže sprejemajo ljudje, ki so brez filozofske kulture - tovrstnih ljudi pa ni ravno malo, trdi Ingarden.⁴

1 - Frane Jerman: Roman Ingarden, Fenomenološka analiza umetnosti, Roman Ingarden: Eseji iz estetike, Ljubljana, Slovenska matica, 1980, str. 18.

2 - Roman Ingarden: O saznavanju književnog umetničkog dela, Beograd, Kultura, 1971, str. 6.

3 - Roman Ingarden: Das literarische Kunstwerk, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1965, str. XI.

4 - Roman Ingarden: Eseji iz estetike, Ljubljana, Slovenska matica, 1980, str. 358.

Filozof meni, da se ena izmed poti, kako se lotiti umetnine, ujema s Husserlovim poskusom transcendentnega idealizma, to se pravi razumeti realni svet in njegove elemente kot čiste intencionalne predmetnosti, ki imajo v globini konstituirane čiste zavesti osnovo in določilo biti.⁵ Način biti čistih intencionalnih predmetov je skušal Husserl razumeti z zunanjo čistostjo. Realna predmetnost in njeno bistvo naj bi imeli isto strukturo in način obstoja. V ta namen je Ingarden iskal predmet, katerega čista intencionalnost bi bila zunaj slehernega dvoma in bi bilo mogoče preučevati bistvene strukture in način obstoja čistih intencionalnih predmetov.

Ingarden pravi, da se peto poglavje v knjigi *Literarna umetnina* nanaša na Husserlovo Formalno in transcendentno logiko. Branje Husserlovega dela je bilo Ingardnu v posebno veselje. Husserla ima za svojega spoštovanega učitelja in opozarja, da je treba namenjati primerno pozornost spremembam v njegovem razvoju. Odziva se nanje, vendar hoče uveljavljati relativno izvirnost. Ingardnova pojmovanja se skladajo s Husserlovimi iz Formalne in transcendentne logike glede tega, da so pomeni besed, stavki in pomenske celote podobe, ki so izpeljane iz subjektivne operacije zavesti. "Torej niso *idealne* predmetnosti v pomenu, ki ga je Husserl sam določil v svojih Logičnih raziskavah."⁶ Husserl naj bi imel vse vsebinske predmetnosti za intencionalne tvorbe posebnega načina in s tem došel do univerzalne razrešitve transcendentnega idealizma, medtem ko se tudi danes stroga idealnost različnih idealnih predmetnosti (idealni pojem, idealni individualni predmeti, ideje in bitnosti) obdrži in se v idealnih pojmihi vidi celo ontični fundament pomena besed, ki jih omogoča intersubjektivna identiteta heteronomnosti načina biti. Husserlovo premišljevanje je določeno s transcendentno-idealističnimi motivi, medtem ko so Ingardnova opazovanja usmerjena onotološko in skušajo na logičnih tvorbah pokazati vrsto dejanskega stanja. Prizadeva si podati ustrezno fenomenološko skico.

Kar zadeva posameznosti, ki se skladajo s Husserlovo logiko, poudari naslednje postavke:

1. pojmovanje subjektivne stavčne operacije in razlika med čisto izjavo in sodbo;
2. razlikovanje med materialno in formalno vsebino nominalnega pomena besed in protislovja celotnega pomena izoliranih besed in sintaktičnih momentov, ki jih dobiva pomen v stavkih;
3. analiza konstituiranja čiste intencionalne predmetnosti v mnogoterosti ujemalnih stavkov.⁷

Ingardnu je veliko do temeljite analize, odločitve pa seveda prepušča bralcem. Med Husserlovim delom *Formalna in transcendentna logika* ter Ingardnovimi stališči sicer obstajajo očitne razlike, vendar Ingarden, kot sam pravi, ne pozablja, koliko pravzaprav dolguje svojemu spoštovanemu učitelju. Po dvanajstih letih lastnega dela zelo dobro ve, koliko Husserl prekaša druge teoretike (v mislih ima obdobje ustvarjalnega dela od doktorske disertacije do knjige *Literarna umetnina*).

Kadar študiramo Husserlova dela, moramo napraviti miselni obrat in pozabiti na poenostavljeni realizem. Zavedati se je treba pomena splošnosti, abstraktnosti, analize bistva in celo absolutne splošnosti bistva. Posameznost in konkretnost naj bi vendarle obstajali vsaj kot možnost, vendar Husserl pravzaprav onemogoča ta prehod.

5 - Glej opombo št. 3, str. XII.

6 - Prav tam, str. XV.

7 - Prav tam, str. XV.

Ingarden se v zvezi s tem sprašuje, kaj pomeni, če rečemo, da razumemo besede ali stavke. To razumevanje se odvija v posebnih doživljajih, kajti v normalnih okoliščinah na to sploh nismo pozorni. Vprašanje, kaj je pomen besede, sproža težave, ki so povezane z različnimi filozofskimi problemi. Obstajajo različne teorije, ki so nastale po Husserlovih Logičnih raziskavah (Ingarden jih ima za pionirske), v katerih je bilo opaziti vpliv Bernharda Bolzana (1781 - 1848), teoretika, ki se ga je Husserl kasneje v Formalni in transcendentni logiki odrekel, čeprav je obdržal sintagmi idealni pomen in idealni predmet. Roman Ingarden poudarja, da je v svoji knjigi Literarna umetnina zastopal stališče, ki je analogno Husserlovi prekinitvi z Bolzanom. Kolikor je beseda nedvoumna, je njen pomen po Ingardnovem mnenju objektiven, saj je pri vsaki uporabi njen pomen identičen. Ta pomen je intencionalna tvorba ustreznih doživljajev mišljenja, tvorba, ki je ustvarjalno oblikovana v aktu mišljenja in pogosto na osnovi prvobitnega izkustvenega akta. Ingarden se sklicuje na Husserla, češ da se besedam nekaj dodaja v intencionalnem doživljanju mišljenja in je to izvedena intencija, le-ta pa se naslanja na glasovno obliko besede in skupaj z njo oblikuje besedo. Beseda se torej uporablja glede na intencijo, njen pomen pa se istoveti z vsebino akta mišljenja, pri čemer je ta vsebina pojmovana kot komponenta oziroma realen del akta v Husserlovem pomenu.⁸

"Pomen je, kot pravi Husserl, samo 'prehodni objekt', skozi katerega gremo zato, da bi prispeli do mišljenjskega predmeta. V strogem pomenu besede sploh ni 'objekt', kajti kadar neki stavek mislimo aktivno, se ne obračamo na njegov pomen, temveč na tisto, kar se z njegovo pomočjo določa ali se misli."⁹

Ingarden velikokrat primerja izraze, ki jih sam uporablja, s Husserlovimi. Opozarja, da je primerjava nujna; včasih je tudi kritičen. Nikakor se ne strinja s Husserlovo tendenco, da bi imeli estetski doživljaj za nevtraliziran doživljaj, zakaj v zadnji fazi estetskega doživljanja se namreč pojavlja moment postuliranja eksistence, ki je popolnoma drugačen od postavke bivajočega glede na stališče, ki je dano v zaznavanju. Ingarden poudarja, da je bil že Husserl tisti, ki je pisal o dejanskosti intencionalnih korelatov, o aktualnih in neaktualnih modusih zavesti in postavljanju bivajočega (sintagmo je uporabljal namesto besede priznavanje).

Terminologija, ki jo Ingarden prevzema ali problematizira, je naslednja: podobnost predmeta, eksplozija, orientirani prostor, mreža vtisov itd. Dejstvo, da je kak predmet podoben drugemu, ni vzrok, da bi bil prvi slika drugega. Predmet je lahko v stanju notranje eksplozije. "Na sliki predstavljeni prostor je orientirani prostor (v Husserlovem pomenu) in ne fizikalni ali čisto geometrijski prostor."¹⁰ Mreža vtisov v Husserlovem jeziku pomeni bolj ali manj izpolnjene ali neizpolnjene kvalitete, ki hkrati s senzualno podlago šele oblikujejo konkretni videz določenega predmeta ali kake njegove konkretne lastnosti.

Ingarden prevzame tudi pojem teoretične zavesti v Husserlovem pomenu, medtem ko glede navedb o potezah zgradbe slike ne skriva svoje kritičnosti do učitelja: "Moja izvajanja bodo pokazala, da je treba Husserlove poglede bistveno spremeniti in v mnogočem dopolniti."¹¹ Razlikovanje med podobo in sliko je sicer izvedel že Husserl, vendar ni podal

8 - Roman Ingarden: O saznavanju književnog umetničkog dela, Beograd, Kultura, 1971, str. 20-22.

9 - Prav tam, str. 37.

10 - Glej opombo št. 4, str. 81.

11 - Prav tam, str. 144.

analize in utemeljitve. Ingarden pa skupa poseči po globljih argumentih in se odloča za pojmovanje, ki je drugačno od Husserlovega.

Navedli smo že, da sprejema Husserlovo kritiko psihologizma, vendar ne smemo prezreti, da dvomi, ali je povsem sprejemljiva tedaj, kadar preučujemo glasbeno umetnino. V glasbi segamo nazaj in ohranjamo pravkar minulo preteklost, ohranimo njeno navzočnost ne glede na to, da je že prešla ali da mineva. To ohranjanje pravkar minile preteklosti v aktualnosti je Husserl imenoval retencija, nujnemu predvidevanju, kaj se bo še zgodilo, pa je korelativno dal ime protencija.

Edmund Husserl je s svojim transcendentnim idealizmom eden izmed najbolj zapletenih filozofov v zgodovini filozofije, zato ni nič čudnega, da se je tudi Ingarden večkrat spraševal, ali ga je sploh pravilno razumel. Če pogledamo na knjige, ki smo se jih lotili v tej analizi, kot celoto, potem lahko ugotovimo, da Husserlov eksplicitni delež ni kdove kako pomemben. Mnogokrat samo nakazuje pomenske razlike v terminologiji in ne izpeljuje problemov. Primerjava je prepuščena bralčevi presoji.

Premislek lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je bil Husserl Ingardnovo miselno izhodišče, inspiracija in možnost za aplikacijo, sicer pa je poljski filozof povsem samostojen mislec.

LITERATURA

Fenomenologija, Beograd, Nolit, 1975.

Foht, Ivan, Moderna umetnost kao ontološki problem, Beograd, Institut društvenih nauka, 1965.

Husserl, Edmund, Filozofija kao stroga nauka, Beograd, Kultura, 1967.

Husserl, Edmund, Kartezijanske meditacije, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1975.

Husserl, Edmund, Ideja fenomenologije, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1975.

Husserl, Edmund, Kriza evropskega človeštva in filozofija, Maribor, Založba Obzorja, 1989.

Ingarden, Roman, Das literarische Kunstwerk, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1965.

Ingarden, Roman, O saznavanju književnog umetničkog dela, Beograd, Kultura, 1971.

Ingarden, Roman, Doživljaj, umetničko delo i vrednost, Beograd, Nolit, 1975.

Ingarden, Roman, Lessingov Laokoon, Odnosi medju umetnostima, Beograd, Nolit, 1978.

Ingarden, Roman, Eseji iz estetike, Ljubljana, Slovenska matica, 1980.

Jerman, Frane, Sprehodi po estetiki, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1983.

Majer, Boris, Med znanostjo in metafiziko, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1968.

Strehovec, Janez, Oblika kot problem, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1985.

Vrečko, Janez, Sprema beseda, Misel o moderni umetnosti, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1981, str. 194-213.